

Szerletics Antal
Állam- és Jogelméleti Tanszék
Konzulens: Takács Péter

Friedrich Nietzsche államról, jogról, politikáról

1. Bevezetés

Kevés olyan ellentmondásos képviselője van a filozófia történetének, mint Friedrich Nietzsche. Jogelméletének és politikai filozófiájának feltérképezése azért különösen nehéz, mert - az általános vélekedés szerint - Nietzsche nem rendelkezik önálló, koherens politikai filozófiával.⁹⁴ A politikáról és az államról alkotott nézetei morálfilozófiájába ágyazottan, annak szoros következményeképpen jelennek meg. Az államra és a jogra vonatkozó szöveghelyek az egész életműben, szórtan helyezkednek el. A vizsgálat másik nehézségét az életműhöz kapcsolódó értelmezések és félreértelmezések, elsősorban a náci ideológiával való kapcsolat adja.

Dolgozatomban arra teszek kísérletet, hogy – elsősorban, de nem kizárólag – Nietzsche kései műveire támaszkodva bemutassam az állammal és joggal foglalkozó legfontosabb szöveghelyeket. Ennek érdekében elsőként Nietzschével, mint politikai gondolkodóval és filozófiájának legjelentősebb interpretációs sémáival foglalkozom. Igyekszem bemutatni, hogy a nietzschei életmű, a legismertebb és nem alaptalanul domináns szélsőjobboldali értelmezés mellett egyéb értelmezéseket is kapott a huszadik század során. Ezt követően, az arisztokratikus radikalizmus és a perfekcionizmus fogalmait középpontba állítva, Nietzsche államelméletével és jogfelfogásával foglalkozom.

2. Nietzsche, mint politikai gondolkodó

Nietzsche a bismarcki Németország időszakában élt és alkotta meg műveit. Tizenhét éves volt, amikor Bismarck hatalomra került és 1889-ben, éppen egy évvel azelőtt vesztette el elméjének épségét, hogy a

⁹⁴ Stanford Encyclopedia of Philosophy. Brian Leiter: *Nietzsche's Moral and Political Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/nietzsche-moral-political/#4> (2008.11.24.)

Vaskancellárt menesztették hivatalából. Nietzsche sohasem vállalt aktív politikai szerepet: ahogy filozófiájában sem a politikum volt a meghatározó, úgy a valós életben is meglehetősen apolitikus személyiség volt. 1866-ban ugyan egy rövid ideig támogatta a Nemzeti Liberális Párton keresztül Bismarckot a német egység létrehozásában, de az 1870-es évektől az újonnan született Német Birodalom kritikusrává vált, amelyet elsősorban az erkölcsi züllés és a klasszikus értékek megtagadása miatt ostorozott – ilyen értelemben tehát nacionalizmussal egyáltalán nem vádolható.⁹⁵ 1869-ben porosz állampolgárságáról is lemondott és hivatalosan hontalanként élt egészen haláláig. Nietzsche a modern német államiságban a kultúra teljes hanyatlását látta:

„A németek ma már unják a szellemet, a németek bizalmatlanok a szellemmel szemben, a politika felzabál a szellemi dolgokhoz szükséges minden komolyságot – »Deutschland, Deutschland über alles« – attól tartok ez volt a német filozófia vége. [...] A kultúra és az állam [...] kibékíthetetlenül szemben állnak egymással: a kultúrállam afféle modern ötlet csupán.”⁹⁶

A szűklátókörű nacionalizmus helyett Nietzsche több helyütt is egy pán-európai egység mellett foglal állást:

„És végül, amikor [...] egyesíteni lehetett volna Európát, politikai és gazdasági egységet lehetett volna teremteni, akkor a németek »szabadság-harcaikkal« az értelmétől, a Napóleonban testet öltött értelem csodájától fosztották meg Európát – ez a legkultúraellenesebb kór és esztelenség, ez a nacionalizmus [...] ez a kisállamiság, ez a kispolitika.”⁹⁷

A nacionalizmus elutasítása mellett Nietzsche több helyütt durva kirohanásokat intéz az egyházakkal, elsősorban a katolikus egyházzal szemben.⁹⁸ Ez egyrészt szélsőséges ateizmusából, másrészt abból a meggyőződéséből fakad, hogy az egyházak és azok vallási előírásai ugyanúgy a modern kor elhibázott termékei, mint a fennálló erkölcsi szabályok. Nietzsche nacionalizmus- és vallásellenessége, pán-európai meggyőződése, és az objektív erkölcsi rend lehetőségét tagadó

⁹⁵ Úgy tűnik, hogy Richard Wagnerrel való barátsága is politikai okok miatt romlott meg: “Én egyvalamit soha nem tudok megbocsátani Wagnernek; hogy lealacsonyodott a németekhez – hogy birodalmi német lett... Ahol Németország megjelenik, ott a kultúra számára fű nem terem.” Friedrich Nietzsche: *Ecce Homo – Hogyan lesz az ember azzá, ami*, (1994) 44. oldal.

⁹⁶ Friedrich Nietzsche: *Bálványok alkonya. Nietzsche kontra Wagner*. (2004) 51. oldal.

⁹⁷ Friedrich Nietzsche: *Ecce Homo – Hogyan lesz az ember azzá, ami*, (1994) 122. oldal.

⁹⁸ A legátfogóbb kereszténység-kritikát *Az Antikrisztus* című műve tartalmazza. Ennek utolsó fejezetében a következőket írja: “Elítélem a kereszténységet, a legszörnyűbb vádakat emelem a keresztény egyház ellen, amit egy vádló valaha is az ajkára vett. [...] A kereszténységet az egyetlen nagy átoknak, az egyetlen nagy s legbensőbb romlottságnak, a bosszú egyetlen nagy ösztönének nevezem, mely számára nincs olyan eszköz, amely kellően mérgező, titkos, alvilági és kicsinyes lenne [...]”. Friedrich Nietzsche: *Az Antikrisztus*, (2007) 113. oldal.

perspektivista morálfilozófiája szemben áll a nemzetiszocialista tanokkal. Ugyanakkor az sem véletlen, hogy a nácik a gazdag német filozófiai hagyományból, Kant, Hegel vagy Leibniz helyett éppen őt választották ideológiájuk megalapozójául. Filozófiájának több olyan vonása van, amelyek csábítóak lehetnek a totalitárius eszméket követőknek, például az "übermensch" vagy a "hatalom akarásának" koncepciója.

A nácik mindent megtettek azért, hogy Nietzsche-t a náciizmus hivatalos ideológusaként állítsák be.⁹⁹ Szövegeit újraszerkesztették és kiemelték belőle azokat a részleteket, amelyek a nemzetiszocialista eszméknek megfeleltek, míg a nem megfelelőkről gondosan hallgattak. Filozófusaik, Alfred Baeumler és Alfred Rosenberg vezetésével, olcsó antológiákat állítottak össze és kommentárokat adtak ki, hogy minél szélesebb körben terjesszék a fasiszta tanokat. Az egyik legismertebb kiadvány Heinrich Hartle kézikönyve, a *Nietzsche és a nemzetiszocializmus* volt.

1945 után három különböző megközelítésmód mutatható ki a Nietzsche-irodalomban.¹⁰⁰ Az első megközelítés tagadja, hogy a nácik értelmezése az eredeti szövegekből következhetne, és mélyen hallgat Nietzsche-nek a náci ideológiára gyakorolt hatásáról. Olyan nem-náci interpretációt kíván nyújtani, amit mindenképpen helyesnek és univerzálisan érvényesnek tekint. A második megközelítés a nietzschei tanok radikális indetermináltságát hirdeti: eszerint ezeknek a homályos tanoknak nem létezik egyetlen helyes olvasata sem. Karl Jaspers már 1936-ban kifejtette, hogy a náci álláspont, de annak ellentéte egyaránt igazolható Nietzsche művei alapján. Hasonlóképp érvel Jacques Derrida is. A harmadik, ún. "dialektikus" reakciót a nemzetiszocializmus interpretációjára Theodor Adorno és Max Horkheimer fejtette ki *A felvilágosodás dialektikájában*. Eszerint Nietzsche filozófiája és annak náci értelmezése egyaránt történeti szükségszerűség, a Felvilágosodás által kialakított történeti szituáció eredménye. Nietzsche a modern kor válságának hírnöke, amely válság a hitleri diktatúra szörnyűségeiben teljesedik ki. A Felvilágosodás a dialektikus fejlődés során szükségszerűen önmaga ellentétébe, önmaga tagadásába fordul át.¹⁰¹

Bármelyik megközelítésmódot is fogadjuk el a három közül, tény az, hogy Nietzsche művei nyitottak az interpretációra: rossz kezekbe kerülve olyan "robbanóanyagot" alkothatnak, amely szörnyű pusztítást tud véghezvinni – szellemi és végső soron fizikai értelemben egyaránt.

⁹⁹ Keith Ansell-Pearson: *An Introduction to Nietzsche as Political Thinker*, (1994) 30 oldal.

¹⁰⁰ Charles M. Yablon, *Nietzsche and the Nazis: the Impact of National Socialism on the Philosophy of Nietzsche*, 24 *Cardozo Law Review* 739 (2003).

¹⁰¹ Megemlíteném, hogy Nietzsche hatása kimutatható több liberális szerzőnél is. Richard Rorty például átveszi Nietzsche azon gondolatát, hogy az igazság pusztán fikció és a modern embernek abszolút értékek vagy örök igazságok nélkül, plurális értékrend mentén kell megkonstruálnia saját életét. Keith Ansell-Pearson: *An Introduction to Nietzsche as Political Thinker*, (1994) 165. oldal.

Nietzsche tisztában volt filozófiájának forradalmi és ellentmondásos voltával. Ahogy azt az *Ecce Homo* című művében megjövendölte:

„Ismerem sorsom. Nevemhez egykoron valamiféle szörnyűség emléke fog tapadni – egy krízisé, melyhez hasonlót nem ismert a Föld, a legsúlyosabb lelkiismeret-kollízióé és szakításé mindazzal, amit eddig hittek, követeltek és szentesítettek. Én nem ember vagyok, én dinamit vagyok.”¹⁰²

A történelem sajnálatos módon igazolta e sorokat.

3. Nietzsche a modern államról és politikáról

Nietzsche korai és középső korszakában az állam széthullását vizionálja, amelyet a modern demokráciák kialakulásával és a társadalom atomizációjával hoz összefüggésbe. Szerinte fel kell ismerni azt, hogy a modern korban eltűnik a feltétlen autoritásba és az objektív igazságba vetett hit. A vallás háttérbe szorulásával a modern társadalmakból kiveszik az a tradicionális tekintély, ami korábban legitimálta az állami berendezkedést. A vallás alapvető funkciója az, hogy vigaszt nyújtson az embereknek olyankor, amikor az állam képtelen a polgárait megóvni a kártól és szenvedésektől, ezáltal pedig stabilizálja az állami berendezkedést. A tradicionális tekintély háttérbe szorulásával a jog működése is megváltozik.¹⁰³ Az alapvető különbség a kései művekhez képest az, hogy Nietzsche ekkor még optimista és hisz abban, hogy a demokrácia képes a kultúra terjesztésére, ami a jó állam megőrzésének előfeltétele.¹⁰⁴ A demokrácia meggátolja a két legveszélyesebb despotikus ideológia, a nacionalizmus és a szocializmus terjedését, emellett függetlenséget, kreativitást és kulturális fejlődést biztosít. Azt reméli, hogy a szekularizáció végső soron nem az államok romlásához, hanem egy új, toleránsabb és plurális állami berendezkedéshez vezet.

A kései Nietzsche-életműben már sokkal radikálisabb megközelítéssel találkozunk. A demokráciába vetett hitet felváltja egyfajta „arisztokratikus radikalizmus”, amely egy új uralkodói elit kiművelését helyezi előtérbe. Nietzsche úgy véli, hogy csak egy arisztokratikus társadalom képes a modernitás kihívásait (tradicionális értékrend hanyatlása, szekularizáció, társadalmi atomizáció stb.) megfelelően

¹⁰² Friedrich Nietzsche: *Ecce Homo – Hogyan lesz az ember azzá, ami*, (1994) 128. oldal.

¹⁰³ Így ír erről az *Emberi, túlságosan is emberi* című művében: “Where law is no longer a tradition, as is the case with us, it can only be commanded, imposed by constraint, so we have to put up with arbitrary law, which is the expression of the necessity of the fact that there has to be law.” Friedrich Nietzsche: *Human, All Too Human* (1986) 451.

¹⁰⁴ Keith Ansell-Pearson: *An Introduction to Nietzsche as Political Thinker*, (1994) 88. oldal.

kezelni. Az elit despotizmusát azért látja igazoltnak, mert ez végső soron egy magasabb rendű, erényesebb és nemesebb kultúra kialakításához vezet. Machiavelli gondolata kerül előtérbe: az erkölcstelen eszközt szentesíti az elérni kívánt cél. Nietzsche szerint ez a világtörténelem rendje: "[h]a képletben akarnánk kifejezni magunkat, a következőt mondhatnánk: alapjában véve minden eszköz, amelyekkel az emberiséget eleddig morálissá akarták tenni, amorális volt".¹⁰⁵ A "nagy politikának" nem az egyén és a közösség ellentétével, az állam által garantált szabadság mértékével kell foglalkoznia, hanem a hatalom kérdésével. A liberális demokrácia a *Bálványok alkonyában* már egyértelműen negatív megítélésű:

"A demokratizmus mindenkor a szervez erő hanyatló formája volt: [...] a modern demokráciát, a maga se hús, se hal természetével együtt, mint amilyen a Német Birodalom, az állam hanyatló formájaként jellemeztem. Az intézmények létrejöttéhez előzőleg léteznie kell a gonoszságig antiliberális akaratnak, ösztönnek, imperatívusznak; léteznie kell a hagyomány, tekintély, évszázadokra kiterjedő felelősségtudat akarásának, a nemzedék-láncolatok szolidaritásának, előre és hátra *in infinitum*." ¹⁰⁶

Nietzsche elitizmusa politikai és morális perfekcionizmussal társul: a legfontosabb feladat egy olyan elitréteg kiművelése, amely kiválósága folytán később az egész emberiség vezetőjévé válhat. A morális nevelés központi jelentőségű Nietzsche kései munkáiban.

"A probléma, amit ily módon felvetek, [...] az, hogy mely embertípust kell tenyészteni, akarni, mint ami magasabb értékű, életrevalóbb s ígéretesebb jövőjű. E magasabb értékű típus már eddig is elég gyakran létezett: de csak úgy mint szerencsés véletlen, mint kivétel, s sohasem úgy, mint akit akartak."¹⁰⁷

A *Zarathustra* utáni művekben a politikai perfekcionizmust fokozatosan felváltja a morális perfekcionizmus. Nietzsche ekkor már úgy véli, hogy a modernitás dekadenciája túl akut ahhoz, hogy politikai eszközökkel kezelhető legyen. A politikai romlás oka egy mélyebb, kulturális dekadenciában keresendő:

"Intézményeink már semmire sem jók: ebben mindenki egyetért. Ám a hiba *bennünk* van és nem az intézményekben. Miután minden ösztönünk eltévelyedett, amelyekből

¹⁰⁵ Friedrich Nietzsche: *Bálványok alkonya. Nietzsche kontra Wagner*. (2004) 50. oldal.

¹⁰⁶ Friedrich Nietzsche: *Bálványok alkonya. Nietzsche kontra Wagner*. (2004) 85. oldal.

¹⁰⁷ Friedrich Nietzsche: *Az Antikrisztus*, (2007) 10. oldal.

intézményeink keletkeztek, intézményeink most kicsúsznak a kezünk közül, mert már *mi* nem vagyunk elég jók nekik.”¹⁰⁸

Ráadásul ebből a dekadenciából a kor filozófusai, maga Nietzsche sem mutathat kiutat, hiszen ugyanannak a dekadenciának a termékei, amely ellen hadat kellene viselniük:

”A filozófusok és moralisták részéről öncsalás, hogy már azzal kitörnek a *décadence*-ból, hogy hadat viselnek ellene. [...] *[M]egváltoztatják* a kifejeződését, de nem semmisítik meg magát a dolgot.”¹⁰⁹

A hanyatlásból való kiutat, ahogy az a *Zarathustrából* nyilvánvalóvá válik, az ember feletti ember kiművelése jelentheti. Az értékvesztett modernitás korában azonban ez akadályokba ütközik, a ”fölmagasló emberek” lépten-nyomon a meg nem értés falába ütköznek.

”» Ti fölmagasló emberek – így pislog vaksin a csőcselék -, nincsenek fölmagasló emberek, mind egyenlők vagyunk, éppolyan az egyik, mint a másik ember, isten előtt – mind egyenlők vagyunk! «Isten előtt! – Csakhogy meghalt már az isten. A csőcselék előtt pedig nem akarunk egyenlők lenni. Ne menjetek hát a piacra, ti fölmagasló emberek!”¹¹⁰

A modern állam a *Zarathustrában* a Felvilágosodás dekadenciájának *par excellence* megtestesítőjévé válik. A fölmagasló ember csak az államon kívül, az államon felül létezhet, hiszen az állam (és annak velejárói, a ”csőcselék”, a ”piac”) visszahúzza, korlátozza kiteljesedését.

”Az állam a leghidegebb szörnyeteg minden hideg szörnyetegek közül. Hideg még a hazugsága is; és szájából ez a hazugság kígyózik elő: »Én, az állam vagyok a nép.« [...] Államnak azt nevezem, ahol mindenki méregivó, jók és hitványak egyként: állam az, ahol mindenki elveszejt magát, jók és hitványak egyként: állam az, ahol a lassú, közös öngyilkosság neve – »élet«. [...] A nem felesleges ember ott kezdődik csupán, ahol véget ér az állam: ott kezdődik a szükségszerű ember dala, az egyszeri és pótolhatatlan ének. Ott, ahol az állam véget ér – nézzétek hát, testvéreim! Avagy nem látjátok-e a szivárványt és az embert felülmúló emberhez vezető hidakat?”¹¹¹

¹⁰⁸ Friedrich Nietzsche: *Bálványok alkonya. Nietzsche kontra Wagner.* (2004) 87. oldal.

¹⁰⁹ I. m. 22. oldal.

¹¹⁰ Friedrich Nietzsche: *Így szólott Zarathustra,* (2001) 340. oldal.

¹¹¹ I.m. 62. oldal.

4. Nietzsche jogfelfogása

A jogelmélettel foglalkozó tudósok többsége a jog normatív megközelítését helyezi előtérbe az ontológiai megközelítés helyett. Arra a kérdésre keresik a választ, hogy milyenek kell lennie egy igazságos, helyes jogrendszernek, de azt elmulasztják megvizsgálni, hogy valójában, ontológiai értelemben mi a jog. A normatív megközelítés dominanciája abból az előfeltevésből fakad, hogy a jog sajátos társadalmi és politikai célokat szolgál és ezek tükrében felvázolható az elérni kívánt, ideális jogrendszer képe.

Nietzsche számára ez a megközelítés a modernitás közvetlen következménye.¹¹² A pozitivista - normativista jogtudósok a jogot tudományos vizsgálódáson keresztül megismerhetőnek tartják. A jog a modern korban alárendelődik a tudományoknak: tradicionális tevékenységből megismerhető tudományos tárggyá válik. Nietzsche posztmodern filozófiájának egyik vonása, hogy elutasítja a tudományos igazság jogkeletkeztető jellegét. A törvényhozás számára nem tudományos tevékenység, hanem művészet, ami magasabb szinten áll a tudományokhoz képest. Illúzió azt gondolni, hogy a tudomány által módszeresen megadhatóak a jog céljai és az igazságos jogszabályok: a törvényalkotás esztétikai tevékenység, ami a tudománynál sokkal spontánabb és ösztönösebb.

Fontos distinkció Nietzschénél a törvény (Gesetz) és a jog (Recht) megkülönböztetése. A Gesetz a pozitív, kinyilatkoztatott törvényeket, míg a Recht a magasabb rendű szabályokat jelenti, amelyekből a pozitív törvények – legalábbis a modern korban - az érvényességüket merítik (természetjog, isteni kinyilatkoztatás, vallási előírások). Nietzschénél a Recht és a Gesetz közti viszony megfordul: a pozitív törvény elsőbbséget élvez a joggal (jogosultsággal) szemben, amely elveszíti kitüntetett szerepét.

„Ám az igazán kiemelkedő fontosságú cselekedet a *törvényhozás*, mindannak parancsoló hatályú kijelentése, ami a legfőbb hatalom szerint megengedett és jogos, illetőleg tilos és jogtalan. [...] Ennek megfelelően »jog« és »jogtalanság« csak a törvény hatályától kezdve létezik. [...] Jog és jogtalanság *önmagában* véve egyszerűen értelmetlen, *önmagában* valamely sérelem, erőszak, kizsákmányolás, tönkretétel természetesen nem lehet »jogtalan«, hiszen maga az élet *lényegileg*, éppen az

¹¹² Roger Berkowitz: *Friedrich Nietzsche, The Code of Manu, and the Art of Legislation*, 24 *Cardozo Law Review* 1131 (2003).

alapvető funkcióit tekintve sérelem, erőszak, kizsákmányolás és tönkretétel vagyis éppen ezek révén működik [...]”¹¹³

Ilyen értelemben Nietzschét a jogpozitivizmus „prófétájának” tekinthetjük.¹¹⁴ A jogpozitivizmus központi tételei összhangot mutatnak Nietzsche filozófiájának bizonyos elemeivel (Gesetz, Wille, Macht, stb.). A pozitív jog (Gesetz) a tételezés által jön létre (wird gesetzt) és érvényesnek tekinthető, ha a kinyilatkoztató akarat (Wille) rendelkezik a létrehozására vonatkozó hatalommal (Macht). A törvényadás, a törvényalkotás kiemelkedő jelentőségű tevékenység, olyan művészet, amelyet csak a kevés kiválasztott művelhet.

„A *voltaképpeni filozófusok azonban parancsolók és törvényadók*: Ők azt mondják, hogy így legyen! [...] Az ő megismerésük *teremtés*, teremtésük törvényadás, igazságot akarásuk – a *hatalom akarása*.”¹¹⁵

A törvény Nietzschénél ugyanúgy elsőbbséget élvez a joggal szemben, mint a művészet az igazsággal szemben. De mit jelent pontosan a törvényhozás művészete? Milyen művészetten keresztül „tétéleződik” a pozitív törvény? Hogyan zajlik a törvényadás folyamata?

Ehhez meg kell vizsgálnunk azt, hogy mit ír Nietzsche az Antikrisztusban és a Bálványok alkonyában Manu, a legendás indiai törvényalkotó törvényeiről. Nietzsche szerint a pozitív törvény autoritása minden esetben egy „szent hazugságon” alapszik. Ahogy a papoknak, úgy a törvényhozónak is hazudnia kell, hogy a törvényt (Gesetz) az igaz, isteni jogként tüntesse fel (Recht), ezzel autoritást kölcsönözzön számára. A törvényalkotó és a pap a látszat valósággá alakításának művésze.

„A »törvény«, az »isteni akarat«, a »szent könyv«, az »inspiráció« – mindezek csak szavak, melyek azon feltételekhez járulnak, melyek *között* a pap hatalomra jut, s *melyek* révén fenntartja hatalmát [...] A »szent hazugság« - közös dolog Konfuciusznál, Manu törvénykönyvében, Mohamednél és a keresztény egyházban: nem hiányzik Platónnál sem.”¹¹⁶

A törvényhozás művészete tehát a „szent hazugság” művészete, ami a pozitív törvényt a természetes jog folyamányaként mutatja be. Ez teszi lehetővé azt, hogy az olyan törvénykönyvek, mint Manué, kizárólag imperatív jellegűek:

„Egy törvénykönyv sohasem regél hasznosságról, okokról, kazuisztikáról egy törvény előtörténetében: az éppen ezáltal

¹¹³ Friedrich Nietzsche: *Adalék a morál genealógiájához*, (1996) 84. oldal.

¹¹⁴ Philippe Nonet: *What is Positive Law?* in 100 Yale Law Journal 667 (1990) 669. oldal.

¹¹⁵ Friedrich Nietzsche: *Túl jön és rosszon*, (2000) 89. oldal.

¹¹⁶ Friedrich Nietzsche: *Az Antikrisztus*, (2007) 97. oldal.

veszíténé el felszólító hangját, a »neked kell«-t, az engedelmeskedés előfeltételét.”¹¹⁷

A pap-törvényhozó a "szent hazugság" által az isteni kinyilatkoztatás és az ősök hagyományának kettős falát állítja a törvények racionális igazolásával szemben. Nietzsche szerint, amit meg kell akadályozni, az a "még – tovább - kísérletezés, az értékek cseppfolyós állapotának további fennmaradása s az értékek *felülvizsgálata, válogatása és kritizálása in infinitum*". Az igazi törvényhozó a törvény tekintélyét két tétellel alapozza meg: "Isten *adta*, az ősök pedig *élték* azt".¹¹⁸

De milyen alapon igazolható a "szent hazugság"? Mi különbözteti meg Manu Törvénykönyvét a többi, szintén "szent hazugságra" épülő normatív rendszertől (mint például a keresztény moralitás), amelyeket Nietzsche oly hevesen kritizál? Három olyan mozzanatot lehet kiemelni, ami Manu törvényeit a többi törvény felé emeli.¹¹⁹ Először is, "nem mindegy, hogy mi célból hazudunk: hogy megőrizzük vagy elpusztítunk-e vele valamit".¹²⁰ Nietzsche szerint a keresztény moralitás destruktív, míg Manu törvényeinek célja az volt, hogy megőrizzék, fenntartsák a hindu társadalom hierarchiáját. Másodszor, a keresztény erkölcs célja az emberek megszelídítése volt, de hasonlóan az állatszeliédítéshez, ez is csak az idomítottak legyöngítéséhez, megrontásához, megbetegítéséhez vezetett.

"Aki tudja, mi történik a menázsokban, az kételkedik abban, hogy az állat ezáltal megjavulna. Legyöngítik csupán, kevésbé ártalmassá teszik, a félelem, a fájdalom [...] hatására beteg állattá válik. – Nem áll másként a helyzet a megszelídített emberekkel sem, akiket a pap "javított meg". [...] Ehhez aztán értett az egyház: legyöngítette, megrontotta az embert, de igényt tartott rá, hogy azt hirdesse: »megjavította« őt...".¹²¹

Manu törvényei a szeliédítéssel szemben a tenyésztés morálját hirdetik: az erős megszelídítése helyett a gyengéket, a kiteszteltakat kell szolgásra tenyészteni. Ez talán a nietzschei gondolatok leghátborzongatóbbja. A Törvénykönyv szerint a csandalákat, az érinthetetleneket le kell gyöngíteni és meg kell betegíteni a hierarchia fenntartása és a lázadás elkerülése végett. Ezt különféle egészségügyi szabályok biztosítják:

" [...] [A] csandaláknak engedélyezett egyedüli táplálék a fokhagyma és a hagyma legyen, [...] ugyancsak tilalmas

¹¹⁷ I.m. 100. oldal.

¹¹⁸ I.m. 101. oldal.

¹¹⁹ Roger Berkowitz: *Friedrich Nietzsche, The Code of Manu, and the Art of Legislation*, 24 Cardozo Law Review 1131 (2003).

¹²⁰ I. m. 104. oldal.

¹²¹ Friedrich Nietzsche: *Bálványok alkonya. Nietzsche kontra Wagner*. (2004) 47. oldal.

számukra a mosás valamint a *mosakodás*, [...] vizet nem meríthetik folyókból, forrásokból vagy tavakból, [...] csak a hullákról lehúzott rongyokat viselhetik.”¹²²

A harmadik, legfontosabb mozzanat, ami igazolja Manu Törvénykönyvének magasabbrendűségét, Nietzsche szerint abból származik, hogy az általa létrehozott kasztrendszer nem konstituálja, hanem pusztán leképezi a társadalom természetes rendjét.

“A *kasztrendszer*, a legfőbb, domináló törvény, csupán valamely *természeti rend*, egy elsőrangú természeti törvényiség szankciója, mely fölött semmiféle önkénynek, semmiféle “modern eszmének” nincs hatalma. [...] A természet – s *nem* pedig Manu – választja el egymástól a túlnyomórészt szellemi típusúakat, azokat, akik főként erős izomzatúak és erős temperamentumúak, s a harmadik típust, akik sem az egyikben, sem a másikban nem tűnnek ki, a középszerűeket; [...]”¹²³

Az indiai kasztrendszer tehát egy mesterséges, a “szent hazugság” által kialakított rend, ami azonban természetes célokat szolgál. Abból a megfigyelésből alakult ki, hogy a természetben három (az érinthetetlen csandalákkal együtt négy) típusú ember van. A legfelső kasztot a szellemi típusú, spirituális emberek alkotják. Őket nevezi Nietzsche a legkevesebbeknek, akiket, mint a legtökéletesebbeket, különféle előjogok illetnek meg: például a jóság, a szépség és a boldogság előjoga. A jogok egyenlőtlensége előfeltétele annak, hogy egyáltalában legyenek jogok: egy jog szükségszerűen előjog. A rangban második helyen az erős testfelépítésűek, a harcosok kasztja áll. Ők a jog felvigyázói, a rend és a biztonság pártfogói, a szellemiek végrehajtói, akik az uralkodás munkájában minden durva dolgot levesznek amazok vállairól. A társadalom gerincét a középszerűek kasztja alkotja. Nietzsche szerint minden ember tudja és elfogadja a helyét a kasztrendszerben, nem kíván képességein felüli kihívásokba kezdeni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a középszerűség rosszabb a középszerűnek, mint a kiválasztottság a kiválasztottnak. “ Ne becsüljük le a középszerűek előjogait! Ahogy feljebb jutunk, az élet egyre keményebbé válik – megnő a hidegség, nő a felelősség. [...] A középszerű embernek szerencsés dolog középszerűnek lenni; az egy dologban való virtuozitás, a specializáció természetes ösztön.”¹²⁴

¹²² I. m. 48. oldal.

¹²³ Friedrich Nietzsche: *Az Antikrisztus*, (2007) 101. oldal.

¹²⁴ I. m. 102. oldal.

5. Összegzés

Dolgozatomban megkíséreltem áttekinteni Nietzsche politikáról, államról és jogról alkotott elképzeléseit. A vállalkozást nehezítette, hogy Nietzsche nem rendelkezik önálló, koherens politikai filozófiával: ahhoz, hogy feltárhassuk a releváns szöveghelyeket, szinte az egész életművet fel kell dolgozni. A Nietzsche interpretáció szintén rendkívül heterogén. Művei a szélsőjobboldali ideológiától kezdve egészen a posztmodern liberális elméletekig jelentős hatást gyakoroltak az utókorra. Azt gondolom, hogy Nietzsche filozófiájának megítélésénél egyetérthetünk mind a radikális indeterminizmus, mind az Adorno ill. Horkheimer - féle dialektikus megközelítéssel. A Nietzsche szövegek erősen interpretáció-függőek, sokszor még a saját elméleti rendszeren belül értelmezve sincs egyetlen domináns olvasatuk. Az is igaz ugyanakkor, hogy Nietzsche filozófiája, mint a posztmodern kritika előfutára, a modern kor terméke, a modernitás válságára adott szükségszerű reakció volt. Nietzsche egy életérzés, a modernitás válságához kapcsolódó életérzés kifejezője, ami később, a huszadik században bontakozott ki teljesen. Ebben az értelemben Nietzsche meghaladta korát és osztozott – talán egészen máig osztozik – a meg nem értett zsenik sorsában. A zsenialitást pedig, ahogy mondani szokták, sokszor csak egy hajsza választja el az őrülettől.

Felhasznált irodalom

- Keith ANSELL-PEARSON: *An Introduction to Nietzsche as Political Thinker* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994)
- Roger Berkowitz: *Friedrich Nietzsche, The Code of Manu, and the Art of Legislation*, 24 *Cardozo Law Review* 1131 (2003)
- Daniel W. CONWAY: *Nietzsche and the Political* (London: Routledge, 1996)
- Frederick M. DOLAN: *Nietzsche's Gnosis of Law*, 24 *Cardozo Law Review* 757 (2003)
- Friedrich NIETZSCHE: *Adalék a morál genealógiájához* (Budapest: Holnap Kiadó, 1996)
- Friedrich NIETZSCHE: *Az Antikrisztus* (Máriabesnyő - Gödöllő: Attraktor Kiadó, 2007)
- Friedrich NIETZSCHE: *Bálványok alkonya. Nietzsche kontra Wagner* (Budapest: Holnap Kiadó, 2004)
- Friedrich NIETZSCHE: *Ecce Homo – Hogyan lesz az ember azzá, ami* (Budapest: Göncöl Kiadó, 1994)
- Friedrich NIETZSCHE: *Így szólott Zarathustra* (Budapest: Osiris Kiadó, 2001)
- Friedrich NIETZSCHE: *Human, All Too Human* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986)
- Friedrich NIETZSCHE: *Túl jón és rosszon* (Budapest: Matúra, 2000)
- Philippe Nonet: *What is Positive Law?* 100 *Yale Law Journal* 667 (1990)
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. Brian Leiter: *Nietzsche's Moral and Political Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/nietzsche-moral-political/#4> (2008.11.24.)
- Charles M. YABLON, *Nietzsche and the Nazis: the Impact of National Socialism on the Philosophy of Nietzsche*, 24 *Cardozo Law Review* 739 (2003)